

Ірина Анатоліївна Княжева,
 доктор педагогічних наук, професор,
 професор кафедри дошкільної педагогіки,
 державний заклад «Південноукраїнський національний
 педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
 вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

НАВЧАЛЬНА АВТОНОМІЯ ЯК ДИДАКТИЧНА СТРАТЕГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розкрито зміст понять «автономія», «навчальна автономія», виявлено особливості навчальної автономії як дидактичної стратегії, схарактеризовано її сутнісні ознаки (власне цілепокладання студента, свідомий вибір адекватного способу взаємодії з викладачем, свобода і відповідальність щодо сходження до особистого професійного становлення тощо); наведено аргументи щодо доцільності й виявлено можливості використання навчальної автономії в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів педагогічних дисциплін в умовах закладу вищої освіти.

Ключові слова: навчальна автономія, майбутні викладачі педагогічних дисциплін, професійна підготовка, заклад вищої освіти.

Сучасне суспільство покладає на викладачів вищої школи найважливішу місію, пов'язану зі збереженням, трансляцією і примноженням культурної спадщини людства, що зумовлює істотне підвищення вимог до якості їхньої професійної підготовки. Світовий масштаб актуальності цієї проблеми підтверджує комюніке Всесвітньої конференції з вищої освіти «Нова динаміка вищої освіти й наукових досліджень для зміни та розвитку суспільства», у якому підкреслюється, що «забезпечення якісної вищої освіти вимагає залучення кваліфікованих, талановитих і відданих справ викладачів і наукових працівників» [3, с. 43], на її вирішення націлює Закон «Про вищу освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Вирішенню означеної проблеми сприяє використання в освітньому процесі закладів вищої освіти навчальної автономії як дидактичної стратегії професійної підготовки майбутніх педагогів.

Різні аспекти професійно-педагогічної підготовки майбутніх викладачів вищої школи розкрито в наукових дослідженнях Л. Антонової, В. Береки, В. Бондаря, Н. Верещагіної, С. Вітвицької, О. Гури, І. Ісаєва, Ю. Подповетної, Р. Серьожнікової, В. Сластьоніна та ін. Проблеми застосування в цьому процесі інноваційних технологій розглянуті в дослідженнях А. Алексюка, В. Бондаря, І. Богданової, А. Богущ, Є. Бондаревської, Е. Карпової, Г. Селевка, Н. Щуркової та ін. Ідеї навчальної автономії презентовано в низці робіт вітчизняних і зарубіжних науковців (Дж. Брунер, Л. Ван Ліер, О. Дергачова, Н. Коряковцева, Д. Леонтєв, Д. Литлвуд, О. Соловова, Х. Холек та ін.). Зазначимо, що здебільшого ця дидактична стратегія на теренах нашої держави застосовується в методиці навчання іноземної мови (С. Боднар, Т. Карасєва, З. Соломко, О. Гарнопольський та ін.).

Зважаючи на це, метою статті є з'ясування сутності навчальної автономії, доведення доцільності й виявлення можливостей її використання в процесі професійної підготовки

майбутніх викладачів педагогічних дисциплін в умовах закладу вищої освіти.

Аналіз словникових тлумачень терміна «автономія» (від грецького «autos» – сам, «nomos» – закон) дозволив визначити його як такий ступінь свободи, що дозволяє людині бути незалежною від зовнішніх впливів, компетентною й успішною; як здатність поводитися відповідально, самостійно, приймати рішення, адекватні своїм поглядам і переконанням [2; 5]. У педагогічному словнику автономія тлумачиться як встановлення особою норм, правил для себе самої. Її суб'єктом може бути як особистість, так і група людей. У закладі вищої освіти такою групою може бути об'єднання кількох студентів для розв'язання певного завдання, студентська аудиторія в цілому, органи студентського самоврядування. Підкреслюється, що особливо сприяє розвитку такої автономії позааудиторна робота [1, с. 13].

Термін «навчальна автономія» стосовно особистісних надбань визначають як здатність тих, хто навчається, «брати на себе відповідальність за рішення, що стосуються всіх аспектів навчальної діяльності, а саме: визначення цілей, змісту навчання; вибір навчальних методів і технологій, які можуть бути використані; управління навчальним процесом (ритм, час, місце навчання тощо); оцінка досягнутих результатів» [8, с. 3].

Х. Холек убачає в навчальній автономії засіб залучення майбутніх фахівців до самостійної пізнавальної діяльності, активних форм пізнання, що потребує відповідальності за всі аспекти навчальної діяльності (від обрання цілей і змісту навчання до оцінки його результатів) [8].

Найінформативніше, на наш погляд, визначення цього поняття дає Н. Коряковцева, визначаючи його як «здатність усвідомлено здійснювати продуктивну освітню діяльність, спрямовану на створення особистісного освітнього продукту, рефлексувати й оцінювати цю діяльність, примножуючи ефективний досвід, конструктивно і творчо взаємодіяти з освітнім середовищем та суб'єктами освітньої діяльності, приймаючи на себе відповідальність за

процес і продукт цієї діяльності, як результат самовизначення та саморозвитку особистості» [4, с. 10].

Навчальну автономію як дидактичну стратегію характеризує активність студентів, їхня самостійність у прийнятті рішень щодо вибору способів навчальної діяльності, форм роботи, встановлення термінів її виконання, способів контролю й оцінювання своєї роботи, перенесення її результатів у нові навчальні контексти. Така самоорганізація своєї навчальної діяльності значною мірою зумовлюється рефлексією. Це передбачає осмислення себе, своєї педагогічної діяльності як способу здійснення професійного «Я», здатність завдяки цьому моделювати й перебудувати власні дії, переосмислювати набутий особистісний і професійний досвід.

Таким чином, саме можливість і здатність брати на себе керування своєю навчальною діяльністю, вирішувати як рівноправний партнер освітнього процесу що і як вивчати, вибудовуючи свою навчальну траєкторію, усвідомлення власних освітніх потреб і вибір способу задовольнити їх завдяки обраним формам, методам навчання, взаємодія свободи й відповідальності, знаходження особистих сенсів професійно-педагогічної діяльності, рефлексія, актуалізація особистісної відповідальності за перебіг і результати освітнього процесу є індикаторами навчальної автономії.

До того ж зауважимо, що навчальна автономія і самостійна робота не є тотожними поняттями. Самостійна робота є важливим засобом реалізації навчальної автономії і способом формування здатності до неї як головної мети розвитку вмінь, що сформовані в ході виконання самостійної роботи. Самостійна робота потребує від тих, хто навчається, визначення способу реалізації навчального завдання, що запропоновано викладачем [7], тоді як навчальна автономія передбачає також вибір того, що саме потрібно вчити для досягнення поставленої для себе мети, як і з ким це робити та як звітувати про результат [6, с. 144, 153].

Автономне навчання визначає широкі можливості для розвитку самостійності тих, хто навчається, оскільки зменшує їхню залежність від пасивних форм пізнання світу, переносить акцент з викладача на студента, визначає можливості останнього щодо саморозвитку; створює передумови для набуття досвіду прийняття самостійних рішень, рефлексії і саморефлексії. Проте зведення автономії лише до самонавчання, самодоступу, самоінструкції не є правомірним, оскільки, з одного боку, в умовах закладу вищої освіти автономія не означає повного невтручання викладача, а з іншого – не виключає використання різноманітних форм співробітництва, що дозволяє досягти синергетичного ефекту в освітньому процесі.

Навчальна автономія спрямована не тільки на досягнення того чи того результату, оформленого у вигляді конкретного індивідуального практичного виходу-продукту, але і на організацію процесу досягнення цього результату. Цей процес мусить

бути достатньо технологічно опрацьований, щоб створити для тих, хто здобуває освіту, ситуації, які стимулюють їх до самостійної діяльності. Таким чином, її реалізація стає можливою через створення потрібного освітнього контенту, програм і технологій навчання з урахуванням освітніх потреб студентів; надання їм можливості працювати за власним освітнім сценарієм, тобто самостійно обирати цілі, зміст, методи, дидактичні стратегії; здійснювати творчий пошук можливостей вирішення проблемних завдань та появу особистої відповідальності майбутніх фахівців за хід і результати навчального процесу.

Навчальна автономія виступає тим інструментом, що допомагає здійснювати розумний баланс між пасивністю студента, його залежністю від неактивних форм пізнання, перекладанням на педагога всієї відповідальності за результати освітнього процесу. Відмова від погляду на викладача як на того головного (а подекуди й єдиного) суб'єкта педагогічного процесу, який мусить його забезпечити, поділитися своїми професійними й особистісними надбаннями, делегувати повноваження, організувати навчальну взаємодію тощо, надає можливості для появи іншого його суб'єкта – того, хто здобуває освіту. Ця ідея вже давно перестала сприйматись як інноваційна чи революційна, проте вона не втрачає своєї актуальності. Власне цілепокладання, свідомий вибір адекватного йому способу взаємодії з викладачем, свобода і відповідальність щодо сходження до особистого професійного становлення синонімічні, з одного боку, тим суспільним вимогам і сподіванням щодо тих, хто претендує на здобуття найвищого освітнього рівня – магістра, а з іншого, є сутнісною характеристикою освітньої автономії як навчальної стратегії, що створює умови для підвищення якості професійної підготовки майбутнього викладача педагогічних дисциплін.

Ідея навчальної автономії, як ми розуміємо її, полягає в можливості майбутнього фахівця самостійно вибирати її ступінь, що відповідає готовності взяти на себе відповідальність не тільки за здійснений вибір, але й за його результати, співвідноситься з особистісними уподобаннями, якостями, досвідом, підготовленістю, уявленнями про оптимальну освітню траєкторію тощо. Виділяються такі ступені навчальної автономії: часткова (обмежена) і повна [4]; обмежена, частково обмежена й повна навчальна автономія [6]; нульова як абсолютна залежність процесу навчання від викладача, часткова (групова або мало-групова), що передбачає прийняття рішень на основі компромісу, та повна, де роль педагога полягає в наданні тим, хто навчається, напрямів та орієнтирів, а також необхідної допомоги у творчому самонавчанні. При цьому всі ступені автономії припускають виконання навчальних завдань як самостійно, так і в парах або малих групах [9]. Зазначені ступені навчальної автономії відображають поступовий перехід тих, хто здобуває освіту, від діяльності під безпосереднім керівництвом педагога, виконання його інструкцій, до автономного здобуття і

привласнення нової інформації, її інтерпретації, знаходження особистісних смислів, конструювання змісту й перебігу власного навчання з прийняттям на себе відповідальності за його результат.

Студент магістратури має повне право вибрати нульовий рівень навчальної автономії й отримати традиційний набір якісних освітніх послуг у звичайному режимі традиційної академічної освіти. Водночас наявність сучасного методичного забезпечення освітнього процесу, зокрема з використанням Інтернет - технологій, переваги кредитно-модульної технології навчання, готовність викладача гнучко (залежно від потреб магістранта та конкретної ситуації) виступати в різних іпостасях, створюють об'єктивні можливості для збільшення ступеня навчальної автономії.

Властиве навчальній автономії делегування функцій педагога тому, хто здобуває освіту, передбачає усвідомлене керування особистістю власним розвитком, проектування й досягнення нею зумовлених вимогами викладацької діяльності цілеспрямованих змін у власному «Я», тобто саморозвиток, здатність до якого є суттєвим показником якості професійної підготовки майбутнього викладача. До того ж навчальна автономія повністю відповідає сутнісним характеристикам викладацької діяльності. Адже педагог кожену хвилину бере на себе відповідальність (за власні рішення, за перебіг і результат педагогічного процесу тощо), здійснює свідомий рефлексивний вибір (зокрема тих методичних продуктів, що відповідають конкретній педагогічній ситуації, освітньому завданню), залишається щоразу один на один з мінливою дійсністю, має право й обов'язок знаходити власний шлях у професійному житті, самостійно створювати модель своєї професійної діяльності.

Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних учених з проблеми запровадження навчальної автономії як дидактичної стратегії професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах закладів вищої освіти

[4; 6; 7; 8; 9 та ін.], власний педагогічний досвід дозволили визначити такі шляхи її забезпечення: гуманістичний тип стосунків між викладачем і студентом, що сприяє прийняттю рішень у процесі діалогу на основі консенсусу за умови розподілу відповідальності між ними; створення належного інформаційного контенту (навчально-методичне забезпечення з використанням нових інформаційних технологій); надання майбутньому фахівцю вільного простору для учіння, залишаючи якнайбільше роботи, яку студенти можуть виконувати самостійно (автономно), постійно її примножуючи; індивідуалізація та диференціація навчального процесу; застосування групових форм роботи, що передбачають співробітництво у прийнятті рішень щодо здійснення навчальних завдань у групі (метод проектів, аналіз педагогічних ситуацій, тандем-метод тощо); підтримка позитивної навчальної і професійної мотивації завдяки вибору оптимальних мотиваційних стимулів, здатних створювати її достатній для досягнення мети навчання рівень; надавати рекомендації та навчати відповідно до методів і технологій, що передбачають залучення студентів до діяльності щодо вирішення конкретних проблемних завдань, які мають альтернативні шляхи вирішення та заснованих на принципі відповідальності і співпраці; насичення освітнього простору стимулами до активності, ініціативності, творчої самореалізації студентів.

Отже, автономне навчання – це не анархія для того, хто навчається, і не безвідповідальність педагога. Це розділена відповідальність, що надає можливість розглядати студента магістратури – майбутнього викладача педагогічних дисциплін як ефективного помічника у справі особистого становлення як фахівця.

Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в розробленні методичного забезпечення реалізації навчальної автономії як дидактичної стратегії професійної підготовки майбутніх викладачів педагогічних дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Давлетчина С. Б. Словарь по конфликтологии / С. Б. Давлетчина. – Улан-Удэ : Издательство ВСГТУ, 2005. – 100 с.
3. Коммюнике Всемирной конференции по высшему образованию: [Новая динамика высшего образования и научных исследования для изменения и развития общества], (ЮНЕСКО, Париж, 5–8 июля, 2009) // Высшее образование в России. – 2009. – № 11. – С. 43.
4. Коряковцева Н. Ф. Автономия учащегося в учебной деятельности по овладению иностранным языком как образовательная цель / Н. Ф. Коряковцева // Иностранные языки в школе. – 2001. – № 1. – С. 9–14.
5. Краткий психологический словарь / [сост. Л. А. Карпенко; под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. – 512 с.
6. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: продвинутый курс : [пособие для студентов пед. вузов и учителей] / Елена Николаевна Соловова. – М : АСТ : Астрель, 2008. – 272 с.
7. Соломко З. К. Автономія як основа самостійної роботи з іноземної мови студентів немовних спеціальностей / З. К. Соломко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Педагогіка та психологія. – 2012. – Випуск 21. – С. 69–74.
8. Holec H. *Autonomy and Foreign Language Learning* / H. Holec. – Oxford : Pergamon, 1981. – 156 p.
9. Tarnopolsky O. *The Scale of Learner Autonomy: Three levels in an intensive English program* / O. Tarnopolsky // Independence. Newsletter of IATEFL Learner Independence Special Interest Group, Summer. – 2001. – Issue 29. – P. 2–5.

Ірина Анатольевна Князева,
доктор педагогічних наук., професор,
професор кафедри дошкільної педагогіки,
державне заклад «Южноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
ул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

УЧЕБНАЯ АВТОНОМИЯ КАК ДИДАКТИЧЕСКАЯ СТРАТЕГИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

Современные тенденции развития высшего образования, потребность в преподавателях, способных к активному сознательному самоопределению в социокультурном пространстве, актуализирует необходимость организации учебного процесса, ориентированного на высокий уровень самостоятельности будущих преподавателей на всех его этапах. Этим запросам полностью соответствуют идеи учебной автономии как оптимальной дидактической стратегии.

Целью статьи является выяснение сущности учебной автономии и доведение целесообразности и выявление возможностей ее использования в процессе профессиональной подготовки будущих преподавателей педагогических дисциплин в условиях учреждения высшего образования.

Вслед за Н. Коряковцевой учебную автономию рассматриваем как способность личности осознанно осуществлять продуктивную образовательную деятельность, направленную на создание личностного образовательного продукта, рефлексировать и оценивать эту деятельность, накапливая эффективный опыт, конструктивно и творчески взаимодействовать с образовательной средой и субъектами образовательной деятельности, принимая на себя ответственность за процесс и продукт данной деятельности, результат самоопределения и саморазвития личности. Ее центральными характеристиками являются свобода выбора, ответственность и саморегуляция деятельности на основе развитой внутренней мотивации.

В статье доказано, что автономное обучение раскрывает широкие возможности для развития самостоятельности будущих педагогов, поскольку уменьшает их зависимость от пассивных форм познания мира; переносит акцент с преподавателя на студента, раскрывает возможности саморазвития; создает предпосылки для приобретения опыта принятия самостоятельных решений, рефлексии и саморефлексии.

Реализация учебной автономии становится возможной благодаря созданию программ обучения с учетом образовательных потребностей студентов, соответствующего образовательного контента, предоставлению им возможности работать по собственному образовательному сценарию, то есть самостоятельно выбирать цели, содержание, методы, стратегии обучения, осуществлять творческий поиск возможностей решения проблемных задач и появление их личной ответственности за ход и результаты учебного процесса; применению групповых форм работы, предусматривающих сотрудничество в принятии решений по осуществлению учебных задач в группе (метод проектов, анализ педагогических ситуаций, тандем-метод и т. п.); поддержке положительной учебной и профессиональной мотивации; использованию методов и технологий, предусматривающих привлечение студентов к деятельности по решению конкретных проблемных задач, имеющих альтернативные пути решения и основанных на принципах ответственности и сотрудничества; насыщения образовательного пространства стимулами к активности, инициативности, творческой самореализации студентов.

Ключевые слова: учебная автономия, будущие преподаватели педагогических дисциплин, профессиональная подготовка, учреждение высшего образования.

Iryna Anatoliivna Kniazheva,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
at the Faculty of Pre-school Pedagogics,
State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»,
26 Staroportofrankivska St., Odessa, Ukraine

EDUCATIONAL AUTONOMY AS A DIDACTIC STRATEGY OF PROFESSIONAL TRAINING TARGETED TO THE FUTURE TEACHERS OF PEDAGOGICAL DISCIPLINES

Modern trends in the development of higher education, need for teachers capable of actively conscious self-determination in the socio-cultural space, actualizes the need for the organization of an educational process aimed at a high level of independence of future teachers at its all stages. These demands fully correspond to the ideas of educational autonomy as an optimal didactic strategy.

The aim of the article is to elucidate the essence of the educational autonomy and to bring the expediency and identify the possibilities of its use in the process of professional training targeted to the future teachers of pedagogical disciplines under conditions of an institution of higher education.

Following N. Koryakovtseva, we consider educational autonomy as a person's ability to consciously implement productive educational activities aimed at creating a personal educational product, to reflect and evaluate this activity, accumulating effective experience, constructively and creatively interacting with the educational environment and subjects of educational activity, assuming responsibility for the process as well as the product of this activity, the result of self-determination and self-development of the personality. His / her main characteristics

are freedom of choice, responsibility and self-regulation of activities based on developed internal motivation.

The article proves that autonomous learning reveals wide opportunities for developing future teachers' independence, since it reduces their dependence on passive forms of knowledge of the world; transfers the emphasis from the teacher to the student, reveals the possibilities of self-development; creates prerequisites for the acquisition of experience in making independent decisions, reflection and self-reflection.

Realization of educational autonomy becomes possible due to the creation of educational programs taking into account students' educational needs, corresponding educational content enabling them to work according to their own educational scenario, i. e. independently choosing goals, content, methods, training strategies, to creatively search for solutions of problematic tasks and the emergence of their personal responsibility for the course and results of the learning process; the application of group forms of work, providing for cooperation in making decisions on the implementation of educational tasks in a group (project method, analysis of pedagogical situations, tandem method, etc.); the support of positive educational and professional motivation; the use of methods and technologies which involve students into activities to solve specific problematic tasks having alternative solutions and being based on the principles of responsibility and cooperation; saturation of the educational space with incentives for students' activity, initiative, creative self-realization.

Key words: educational autonomy, future teachers of pedagogical disciplines, professional training, institution of higher education.

Подано до редакції: 1.11.2017 р.

Рекомендовано до друку: 14.11.2017 р.

Рецензент: д.пед.н., професор В. В. Нестеренко